



Rijkswaterstaat
Ministerie van Infrastructuur en Waterstaat

Ontwerp-Projectbesluit Kaderrichtlijn Water

Noordelijke Grensmaas, De Weerd-Reuver en
Hanssummerweerd-Oude Maasarm

Wat staat erin en hoe kunt u reageren?

Samenvatting | januari 2025

Water. Wegen. Werken. Rijkswaterstaat.



1 De plannen voor de noordelijke Grensmaas, De Weerd-Reuver en Hansummerweerd-Oude Maasarm

Waarom zijn deze maatregelen nodig?

De biodiversiteit in en langs de Maas is de afgelopen 150 jaar achteruitgegaan door allerlei menselijke ingrepen als het vastleggen van de rivieroever, plaatsen van stuwen, afsnijden van meanders en dempen van geulen. Ook de beken die uitkomen in de Maas hebben grotendeels hun natuurlijke karakter verloren. Veel van de oorspronkelijke planten en dieren die thuishoren in het riviersysteem zijn daardoor verdwenen of komen nog maar in kleine aantallen voor. Het waterleven is uit balans en de ecologische waterkwaliteit laat te wensen over.

Daarom werkt Rijkswaterstaat al geruime tijd aan ecologisch herstel van de leefgebieden in en rond de rivier. Dat gebeurt onder meer door verschillende soorten geulen terug te brengen en de oevers van de Maas natuurlijker te maken door deze te 'ontstenen'. Vaak wordt dat gecombineerd met het aanbrengen van dood hout in het water, dat allerlei insecten en vissen aantrekt en een belangrijke schakel is in de voedselketen van het waterleven.

Kaderrichtlijn Water

De herstelmaatregelen vloeien voort uit de Europese Kaderrichtlijn Water (KRW). Daarin hebben de lidstaten van de Europese Unie bindende afspraken gemaakt om onze wateren weer gezond te maken. Dit houdt in dat ze schoon zijn volgens de normen en een geschikt leefgebied vormen voor de planten, vissen en ongewervelde waterdiertjes die erin thuishoren. De KRW is in 2000 van kracht geworden en

de uitvoering loopt nog door tot en met 2027. Voor elk gedeelte van de Maas is een KRW-opgave vastgesteld: de Bovenmaas in Zuid-Limburg, waar de rivier ons land binnenkomt, vervolgens de Grensmaas, Zandmaas, Bedijkte Maas en verder stroomafwaarts vanaf stuw Lith de Benedenmaas, Bergsche Maas en Afgedamde Maas.

Deze brochure bevat de samenvatting van het Ontwerp-Projectbesluit voor vijf maatregelen in de noordelijke Grensmaas en twee in de zuidelijke Zandmaas: Geul De Weerd-Reuver, Geul Hansummerweerd-Oude Maasarm, Oever Brandt visvijver, Geul Brandt, Geul Molensteen, Oever Laak en Geul Laakerweerd. Het besluit hiervoor ligt nu ter inzage. Dat betekent dat iedereen die dat wil gedurende zes weken de mogelijkheid heeft daarop een zienswijze in te dienen. Meer informatie over de procedure vindt u in hoofdstuk 3.

Projectbesluit Omgevingswet

In het algemeen geldt in Nederland dat voor veranderingen aan een rivier een publiekrechtelijk besluit nodig is volgens de Omgevingswet. Voor dit project wordt daarvoor een zogeheten projectbesluit volgens de Omgevingswet vastgesteld. Deze wet heeft als doel het in stand houden van een veilige en gezonde fysieke leefomgeving en een goede omgevingskwaliteit, inclusief de intrinsieke waarden van de natuur. De Omgevingswet is per 1 januari 2024 in werking getreden en vervangt onder meer de voormalige Waterwet. *Lees verder op bladzijde 4.*

Leeswijzer

Deze brochure bevat een samenvatting van het Ontwerp-Projectbesluit Kaderrichtlijn Water voor vijf maatregelen in de noordelijke Grensmaas en twee in de zuidelijke Zandmaas. U vindt hierin informatie op hoofdlijnen over deze maatregelen en de procedure. Ook leest u wat u kunt doen als u op de inhoud wilt reageren. Meer gedetailleerde gegevens vindt u in het Ontwerp-Projectbesluit en de bijlagen die daarbij horen. Verderop in deze brochure leest u waar u deze stukken kunt inzien. Aan deze brochure kunnen geen rechten worden ontleend.



Een projectbesluit beschrijft het werk en hoe dat zal worden gerealiseerd. Daarbij gaat het niet alleen om de technische uitvoering, maar ook om de inpassing in de omgeving. Onderdeel is tevens een beschrijving van de eventuele nadelige gevolgen, en wat er wordt gedaan om zulke gevolgen te beperken. Voordat dit besluit wordt vastgesteld, komt er eerst een Ontwerp-Projectbesluit ter inzage te liggen.

Toetsing aan de Omgevingswet

De Omgevingswet ziet erop toe dat veranderingen aan het watersysteem voldoen aan de volgende voorwaarden:

- De ingrepen hebben geen aanzienlijke nadelige gevolgen voor de fysieke leefomgeving.
- De ingrepen dragen bij aan de bescherming en verbetering van de ecologische en/of chemische waterkwaliteit. Onderdeel hiervan is de zogenoemde KRW-toets, die vaststelt of een ontwerp voldoende is toegespitst op de KRW-doelen, zoals vastgelegd in de formele opgave. Wat de chemische kant betreft, moeten de werkzaamheden voldoen aan het Besluit bodemkwaliteit en de eisen die gelden bij eventueel gebruik van stortlocaties voor het opslaan van vrijgekomen grond.
- De ingrepen zijn niet strijdig met de maatschappelijke en economische functies van het watersysteem, zoals de drinkwatervoorziening, scheepvaart en beregening van landbouwgronden.
- De ingrepen hebben geen nadelig effect op de hoogwaterveiligheid.

De genoemde zeven KRW-maatregelen zijn hieraan getoetst en voldoen aan deze voorwaarden.

Op basis van een beoordelingsnotitie is besloten dat voor dit project geen milieueffectrapport hoeft te worden opgesteld. Het mer-beoordelingsbesluit en de mer-beoordelingsnotitie liggen nu eveneens ter inzage.

Wat gaat er gebeuren?

Het gaat om de volgende ingrepen:

- Geul De Weerd-Reuver: verlengen en verbreden van de bestaande kwelgeul tot een totale lengte van 900 meter, verhogen drempel bij de Maas en verleggen riooloverstort.
- Geul Hanssummerweerd-Oude Maasarm: rechtstreeks aantakken van de Swalm op de Maas via een nieuw te graven monding, aanleggen van drie kwelgeulen ten zuiden van de oude Maasarm en enkele verbeteringen in de meander zelf, waaronder het aanbrengen van rivierhout en een ballenlijn als invaarblokade voor bootjes.
- Oever Brandt visvijver: realiseren van een natuurvriendelijke Maasoever door de oeververdediging op twee deeltrajecten van respectievelijk 450 en 400 meter tot onder de waterlijn weg te halen.
- Geul Brandt: realiseren van stromend water door het aantakken van plas/visvijver Brandt aan de Maas. Dat gebeurt via nieuw aan te leggen geulen aan zuid- en noordzijde met daarin aarden dammen met duikers. In de plas zelf komen enkele kleine eilandjes en rivierhout, ook wordt de bodem deels opgehoogd.
- Geul Molensteen: aanleggen van een stromende geul door de Molensteense plas aan twee kanten aan te takken aan de Maas via twee nieuw te graven geulen. De plas zelf wordt voorzien van rivierhout en een deel van de waterbodem wordt opgehoogd met zand. De Maasoever blijft bereikbaar via een aarden dam met daarin duikers.
- Oever Laak: realiseren van een natuurvriendelijke Maasoever door de oeververdediging op twee deeltrajecten over een lengte van respectievelijk 850 en 400 meter tot onder de waterlijn te verwijderen.
- Geul Laakerweerd: aanleggen van een meestromende geul door de Dilkensplas en Teggerseplas via een verbindingsgeul aan elkaar te koppelen en vervolgens beide plassen aan te takken aan de Maas. Ook staat hier het aanleggen van eilandjes, aanbrengen van rivierhout en ophogen van de waterbodem in de plassen op het programma.

In hoofdstuk 4 van deze brochure vindt u een samenvatting van al deze maatregelen.

De zeven locaties



Kijk op de klikbare kaart op www.samenwerkenaanrivier natuur.nl/maas voor een overzicht van alle KRW-maatregelen langs de Maas die in uitvoering of voorbereiding zijn.

2 Totstandkoming ontwerpen

Onder leiding van specialisten is een verkenning doorlopen. Op basis daarvan is een keuze gemaakt welke locaties het meest kansrijk zijn. Leidend daarbij waren aspecten als eventuele oude geulstructuren in de uiterwaard en de mogelijkheid om stromend water terug te brengen langs de Maas.

Tijdens de daaropvolgende planstudiefase is nader gekeken naar de karakteristieken van de waterlichamen Grensmaas en Zandmaas. Zo vormt het noordelijke deel van de Grensmaas rond Stevensweert de overgang van een vrij afstromende grindrivier naar de Maasplassen. De invloed van stuw Linne is hier al enigszins merkbaar: het water stroomt er minder hard dan in het bovenstroomse deel van de rivier.

Vanaf de jaren '60 van de vorige eeuw is de oorspronkelijke bodemstructuur van dit gebied grootscheeps vergraven door zand- en grindwinningen. Later zijn de meeste van de overblijvende plassen weer opgevuld. Enkele daarvan zijn echter overgebleven. Vier van deze plassen worden nu vanuit de Kaderrichtlijn Water via nieuw aan te leggen geulen aangetakt aan de Maas. Dat zorgt voor stromend water voor plant- en diersoorten die daar afhankelijk van zijn om zich te kunnen vestigen en voortplanten. Ook de plassen zelf gaan er ecologisch op vooruit.

Op het 'Eiland in de Maas' rond Stevensweert is in de vorige eeuw volop mijnsteen uit de kolenmijnen toegepast

om de ontstane zand- en grindgaten te dempen. Ook werd het gebruikt om de oevers van de Maas vast te leggen. Voor het omgaan met dit materiaal gelden bepaalde voorschriften. We hebben zorgvuldig vooronderzoek gedaan op elk van de vijf KRW-locaties in dit gebied en het ontwerp waar nodig aangepast op de aanwezigheid van (verontreinigd) mijnsteen. De twee oevertrajecten zijn ingekort, en waar nodig wordt na afronding van de werkzaamheden een afdeklaag van keien of zwaar grind aangebracht. Dat houdt de mijnsteen op zijn plek en voorkomt erosie van het materiaal, waarmee wordt voldaan aan de wettelijke vereisten zoals vastgelegd in het Besluit activiteiten leefomgeving.

De Zandmaas strekt zich ongeveer uit van Roermond tot aan Mook. Dit wordt ook wel de Terrassenmaas genoemd, wat verwijst naar het tamelijk diep ingesleten dal met aan de zijken omhooglopende terrassen. Geïsoleerd liggende kwelgeulen waren met hun zuivere en mineraalrijke water vroeger een normaal verschijnsel onderaan de terrasranden. Dit watertype is door menselijke veranderingen aan het landschap echter grotendeels verdwenen en daarmee het bijzondere waterleven dat daarbij hoort. Daarom werkt Rijkswaterstaat hier op verschillende plekken aan het terugbrengen van kwelnatuur.

Met behulp van handboringen en peilbuizen is op de maatregellocaties inzicht verkregen in de bodemopbouw en het grondwaterpeil. Ook is onderzocht of rekening



moest worden gehouden met eventueel aanwezige infrastructuur, archeologische en cultuurhistorische waarden, beschermde plant- of diersoorten, kabels en leidingen en ontplofbare oorlogsresten. Verder is de Smart Rivers-maatlat geraadpleegd, dat is een wat bredere check voor juiste inpassing in het Maaslandschap. Zie www.smartrivers.nl voor meer informatie.

Participatie

Aan de direct belanghebbenden is gevraagd mee te denken over de maatregelen. Dat gebeurde onder meer via ontwerpessies en/of persoonlijke gesprekken met partijen als grondeigenaren, terreinbeherende organisaties, Waterschap Limburg, betrokken gemeenten, de provincie en belangenverenigingen. Daarbij zijn de verschillende wensen en eisen besproken.

Op 28 augustus 2023 heeft Rijkswaterstaat een gelijktijdige Kennisgeving voornemen en een Kennisgeving participatie voor de zeven maatregelen gepubliceerd in de Staatscourant. In totaal zijn hierop 20 reacties binnengekomen vanuit verschillende particulieren en organisaties zoals het waterschap, IVN De Steilrand en Natuurmonumenten. Deze vragen en aandachtspunten gingen onder meer over hoogwaterveiligheid, waterkwaliteit, recreatie en cultuurlandschappelijke waarden. In één reactie werd voor het gebied Hanssummerweerd-Oude Maasarm een alternatieve inrichting aangedragen. Dat voorstel was echter niet haalbaar. De reacties hebben zodoende niet geleid tot aanpassing van de ontwerpen of procedure.

Het Ontwerp-Projectbesluit is nu eveneens gepubliceerd in de Staatscourant. Daarmee liggen de stukken ter inzage en kunnen zienswijzen worden ingediend. Om de brede omgeving hierop te attenderen, plaatst Rijkswaterstaat

een advertentie in het provinciale dagblad en regionale weekbladen. Ook is onder meer informatie te vinden op de [website Samenwerken aan Riviernatuur](http://www.samenwerkenaanriviernatuur.nl). Rijkswaterstaat organiseert tijdens de zienswijzentermijn twee inloopavonden voor belangstellenden. Zie hoofdstuk 3 voor meer informatie.

Hoe worden de maatregelen uitgevoerd?

De uitvoering wordt geregeld in het realisatiecontract met de aannemer. Daarin staat onder meer de eis dat hinder voor de omgeving zoveel mogelijk moet worden beperkt. De aannemer is straks ook verantwoordelijk voor eventuele vergunningen en meldingen. Hoe die partij het werk precies gaat aanpakken, zal na de aanbesteding duidelijk worden. Dat moet in ieder geval voldoen aan de zorgplicht zoals beschreven in het Besluit activiteiten leefomgeving (artikel 6.6 Bal).

De aan- en afvoer van werkmaterieel en vrijkomende materialen kan zowel via de weg als het water plaatsvinden. Rijkswaterstaat geeft aan uitvoerders de wens mee om vervoer zoveel mogelijk via de Maas te laten gaan. Soms laat een aannemer vrijkomende grond of stenen tijdelijk gesorteerd bij het werkgebied liggen. Zodra er vraag naar is, kan dat materiaal vervolgens naar een andere werklocatie worden gebracht. Dit voorkomt onnodige opslag en vervoersbewegingen.

De aannemer neemt voorafgaand aan de uitvoering contact op met de betreffende grondeigenaren en/of -gebruikers over toegang tot de werklocatie. Tijdens het werk wordt er rekening gehouden met het broedseizoen en de eisen vanuit de Wet natuurbescherming. Verder kan het werkgebied voor de veiligheid tijdelijk worden afgesloten.

3 Reageren op de plannen

Reageren op het Ontwerp-Projectbesluit

Iedereen kan van dinsdag 28 januari 2025 tot en met maandag 10 maart 2025 reageren op het Ontwerp-Projectbesluit voor de vijf maatregelen in de noordelijke Grensmaas, Geul De Weerd-Reuver en Geul Hanssummerweerd-Oude Maasarm. Een reactie op een ontwerpbesluit van de overheid wordt een zienswijze genoemd.

In de reactienota bij het definitieve projectbesluit wordt teruggekoppeld wat er met de zienswijzen is gedaan. Na publicatie van het definitieve projectbesluit is er nog de mogelijkheid in beroep te gaan tegen dat besluit bij de Raad van State (afdeling Bestuursrechtspraak).

Hoe kunt u reageren?

U kunt tijdens de zienswijzentermijn op de volgende drie manieren een zienswijze indienen op het Ontwerp-Projectbesluit:

- Digitaal: bij voorkeur ontvangen wij uw zienswijze via ons zienwijzenformulier op de projectpagina op de website www.platformparticipatie.nl/noordelijkegrensmaas-zuidelijkezandmaas.

- Mondeling: voor het noteren van uw mondelinge zienswijze kunt u tijdens kantooruren een afspraak maken met directie Participatie via telefoonnummer (070) 456 96 07.
- Schriftelijk: stuur een gefrankeerde brief naar: Ministerie van Infrastructuur en Waterstaat, directie Participatie, Postbus 20901, 2500 EX Den Haag, onder vermelding van 'KRW noordelijke Grensmaas en zuidelijke Zandmaas'.

Waar kan uw zienswijze over gaan?

U kunt ingaan op alle onderdelen van het Ontwerp-Projectbesluit. Dat kan een bezwaar zijn, maar het mag ook een instemmende reactie zijn. Of kunt u aandacht vragen voor bepaalde aspecten. Er zijn geen voorschriften hoe een zienswijze eruit moet zien. Wel stellen we het op prijs als u ingaat op de volgende punten:

- Staan er zaken in het Ontwerp-Projectbesluit die volgens u niet kloppen?
- Zijn er grote zaken en/of grote belangen over het hoofd gezien?
- Wordt u geraakt in uw belang? Zo ja, kunt u dat toelichten?
- Is de informatie in de bijlagen, waaronder de beschrijvingen per maatregel, correct en volledig?

Waar kunt u de stukken inzien?

- Het Ontwerp-Projectbesluit staat van dinsdag 28 januari tot en met maandag 10 maart 2025 online op www.platformparticipatie.nl/noordelijkegrensmaas-zuidelijkezandmaas. Daar kunt u het document digitaal bekijken. U vindt er ook informatie hoe u kunt reageren op de plannen. De bijlagen en onderzoeksrapporten zijn op te vragen via de website.
- U kunt de documenten in diezelfde periode ook inzien op het kantoor van Rijkswaterstaat in Den Bosch: Magistratenlaan 82, 5223 MD in Den Bosch. Maak daarvoor een afspraak via telefoonnummer 088 - 797 48 80.

Inloopmomenten

Rijkswaterstaat organiseert tijdens de zienswijzenperiode twee inloopavonden. Belangstellenden zijn daar welkom met vragen over de plannen of de procedure. Actuele informatie over de data, locaties en tijdstippen vindt u op www.samenwerkenaanriviernatuur.nl/maas.

Hulp bij digitale informatie van de overheid

Contact met de overheid gaat steeds vaker digitaal. Soms vinden mensen dit lastig. Kunt u wel wat hulp gebruiken? Ga dan langs in de bibliotheek bij u in de buurt, daar bevindt zich een Informatiepunt Digitale Overheid. U kunt er zonder afspraak binnenlopen voor ondersteuning. Bijvoorbeeld voor het digitaal raadplegen van documenten die bij dit project horen of het digitaal indienen van een zienswijze.

Meer weten of vragen?

- Voor nadere informatie over de procedure kunt u tijdens kantooruren bellen met de directie Participatie van het ministerie van Infrastructuur en Waterstaat via telefoonnummer 070-456 96 07.
- Kijk op de website www.samenwerkenaanriviernatuur.nl (pagina Maas) voor meer informatie over het programma Kaderrichtlijn Water Maas, inclusief een klikbare kaart met alle maatregelen die in voorbereiding en uitvoering zijn.

Besluitvorming en reactiemogelijkheden

7 KRW Maas-maatregelen tussen Ohé en Laak en Reuver*



A Mogelijkheid mee te denken en/of aan te geven hoe u betrokken of geïnformeerd wilt worden.

B Mogelijkheid om een zienswijze in te dienen op de plannen (Ontwerp-Projectbesluit) dan wel in beroep te gaan (definitief projectbesluit).

Andere procedures

Naast de route om te komen tot een definitief projectbesluit Omgevingswet, loopt het proces van grondverwerving om de benodigde percelen voor de maatregelen beschikbaar te krijgen. Ook zijn er nog andere vergunningen en/of ontheffingen vereist die door andere bevoegde gezagen dan Rijkswaterstaat worden verleend. Die bevoegde gezagen leggen hun ontwerpbesluiten daarvan eveneens openbaar ter inzage met de wettelijke mogelijkheid tot reageren.

*Betreft Geul De Weerd-Reuver, Geul Hanssummerweerd-Oude Maasarm, Oever Brandt visvijver, Geul Brandt, Geul Molensteen, Oever Laak en Geul Laakerweerd. Deze planning is onder voorbehoud; aan deze informatie kunnen geen rechten worden ontleend.

Kijk voor meer informatie op de rivierpagina Maas op www.samenwerkenaanriviernatuur.nl. Kijk voor meer informatie op de rivierpagina Maas op www.samenwerkenaanriviernatuur.nl.

4 Samenvatting per maatregel



Maatregelgebied Geul De Weerd-Reuver ©Studio Retouched

Geul De Weerd-Reuver

Op de rechteroever van de Zandmaas ten westen van Reuver, tussen rivierkilometer 95.6 en 96.6, ligt de uiterwaard waar de huidige kwelgeul wordt verlengd en verbreed. Het grootste gedeelte valt onder de gemeente Beesel, een klein stukje behoort echter tot de gemeente Peel en Maas. Dit is historisch zo gegroeid. Zie inrichtingschets op bladzijde 12-13.

Wat gaat er gebeuren en wat levert het op?

Het restant van een oude Maasloop in deze uiterwaard bevat deels nog water en is begroeid met wilgen en moerasvegetatie. Het gaat hier om zogenoemd kwelwater. Dat is zuiver en mineraalrijk grondwater dat afstroomt uit de naastgelegen hogere terrasrand. Op lagere plekken in het landschap kwelt het omhoog. Kwelmilieus zijn karakteristiek voor de Maas tussen Roermond en Mook, waar de rivier door een smal en diep ingesleten bedding stroomt met aan weerskanten hogere flanken. Dit wordt daarom ook wel de Terrassenmaas genoemd.

Kwelwateren vormen het leefgebied van flora en fauna die van stilstaand en schoon water houden. Te denken valt aan rossig fonteinkruid, holpijp en dotterbloem. En waterdiertjes (macrofauna) zoals de duikerwants en variabele waterjuffer. Typerend is ook dat er vaak amfibieën voorkomen.

Het plan is om het dichtgegroeide deel van de geul zo in te richten dat er nog meer natte natuurwaarde ontstaat. Daarvoor wordt de bestaande geul in zuidwestelijke richting verlengd. Er ontstaat dan een 900 meter lange ondiepe kwelgeul. Het huidige oobosje blijft in stand. Ecologen hebben rond dit bosje de zeldzame zeggekorfslak aangetroffen, een waterdiertje dat van oorsprong thuishoort in moerassige ooi- en broekbossen.

Aan de noordkant wordt de huidige geul langs het wilgenbosje breder gemaakt. Dat gebeurt door het omringende grasland ondiep af te graven. Zo kan op die plek een plas-draszone tot ontwikkeling komen. Dat levert een gevarieerd aanbod aan gradiënten op. Dat zijn geleidelijke overgangen van nat naar droog, hoog naar laag en diep naar ondiep. Hoe meer gradiënten, hoe hoger de biodiversiteit zal zijn.

Bevers behouden hun plek in de uiterwaard. Ze helpen met hun dammen het waterpeil in het gebied op natuurlijke wijze te regelen. Alle beverburchten blijven bestaan. Alleen op de plek waar een nieuwe duiker wordt aangelegd, treedt tijdelijk verstoring op. Er is echter voldoende gelegenheid voor de dieren om dan elders in de omgeving een goed onderkomen te vinden.

Drempel

De kwelgeul wordt aan de noordzijde doorgetrokken naar de Maas om daarop af te wateren via een al aanwezige drempel. Door die drempel hoger te maken, kan het water uit de geul straks wel de Maas in stromen als dat nodig is, maar andersom kan dat niet. Dat is belangrijk om de unieke eigenschappen van het kwelwater te behouden en niet te laten vermengen met het rivierwater, dat een andere samenstelling heeft. Ook dient de drempel als golfbreker voor de scheepsgolven van passerende schepen. Zo blijft de rust voor het waterleven in de monding gewaarborgd.

Verder wordt de huidige riooloverstort, die nu uitkomt in een afvoersloot, verlegd naar de Maas. Bij hevige regenpieken komt er dan voortaan geen rioolwater meer in de kwelnatuur terecht. De sloot wordt onderdeel van de nieuwe inrichting rond het wilgenbosje en verliest daarmee zijn functie.

Bufferzone

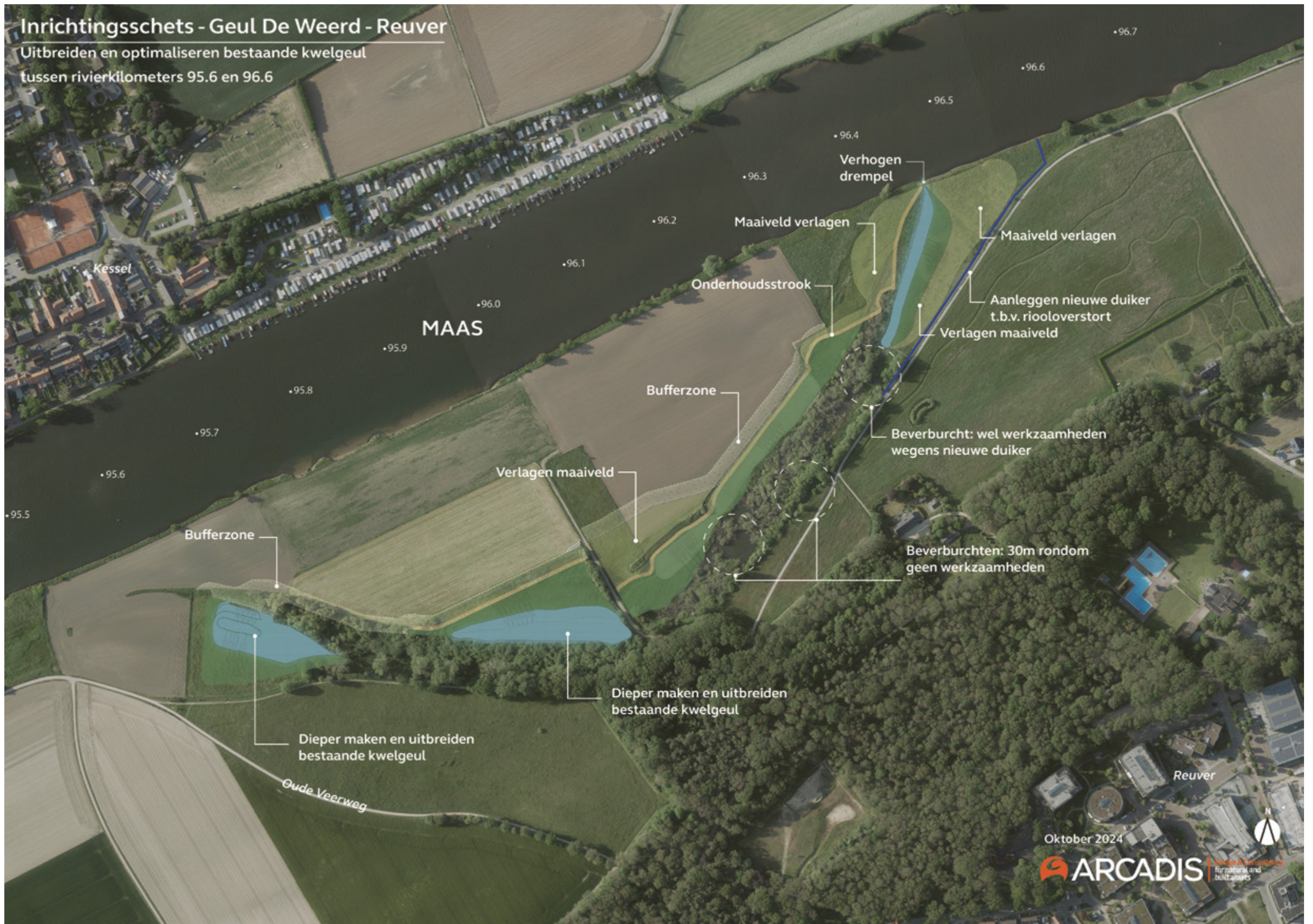
Rijkswaterstaat streeft ernaar om langs een deel van de kwelgeul aan westzijde een bufferzone te realiseren voor een extra impuls voor het ecologische herstel. Een bufferzone is hier een strook land van 15 meter breed die ervoor zorgt dat gewasbeschermingsmiddelen en meststoffen van aangrenzende landbouwgebieden worden gefilterd en daardoor zo min mogelijk terechtkomen in de geul.

Totstandkoming ontwerp en afstemming

Het ontwerp is besproken met onder meer de gemeente Beesel, gemeente Peel en Maas, Staatsbosbeheer en Waterschap Limburg. Ook is bij de particuliere grondeigenaren en -gebruikers en andere direct belanghebbenden relevante informatie over het gebied opgehaald. Daarbij kwamen verschillende aandachtspunten naar voren, waar zo goed mogelijk rekening mee is gehouden in het ontwerp.



Variabele waterjuffer © Christophe Brochard



Geul Hansummerweerd-Oude Maasarm

Op de rechteroever van de Zandmaas ten noordwesten van Swalmen, tussen rivierkilometer 88.0 en 89.2, ligt een oude Maasarm, precies op de grens tussen de gemeenten Roermond en Beesel. Hier staan drie deelmaatregelen op het programma: het rechtstreeks aantakken van de Swalm op de Maas, het aanleggen van drie kwelgeulen ten zuiden van de Maasarm en enkele ecologische verbeteringen in de meander zelf.

Wat gaat er gebeuren en wat levert het op?

Nieuwe monding Swalm

De nieuwe monding wordt schuin door het schiereiland gegraven en gaat de Swalm rechtstreeks met de Maas verbinden. De bedding daarvan wordt smal met steil oplopende zijanten. Dat leidt ertoe dat het water voldoende vaart heeft op weg naar de Maas om daar voor een goede lokstroom voor vis te zorgen. De huidige uitmonding van de Swalm bij de oude rivierarm wordt gedempt.

Met name voor stromingsminnende soorten als de zalm wordt het zo gemakkelijker om vanuit de Maas landinwaarts de Swalm op te zwemmen. Maar ook voor planten en waterdiertjes die van snelstromend water houden, zoals vlottende waterranonkel en kokerjuffers, ontstaan er betere omstandigheden.

Vissen kunnen de huidige ingang van de Swalm nu maar moeilijk vinden, omdat die in de doodlopende Maasarm uitkomt. Daardoor ontbreekt de zo belangrijke lokstroom. Elk water heeft een unieke geur en andere kenmerken. Vissen hebben die informatie nodig om de weg te vinden naar de beken en zijrivieren waar zij naartoe moeten om op te groeien of zich voort te planten. Die kenmerken moeten dan wel voldoende kunnen worden waargenomen. Daarvoor is het nodig dat het water uit de beek met voldoende kracht de rivier in stroomt. Als deze lokstroom te zwak is, missen de dieren als het ware de afslag. Dat betekent dat minder exemplaren hun paaiplekken bereiken, wat niet goed is voor de visstand.

In de nieuwe monding wordt rivierhout aangebracht, zowel dood hout als nog levende bomen die met de wortels in de oever blijven staan. Dit doet dienst als verstoppelsek voor vis tegen roofsoorten en zorgt voor variatie in stroming. Macrofauna als insectenlarven en zoetwatermosselen kunnen zich hechten aan het hout, wat de biodiversiteit ten goede komt.

De waterloop is om de dassenburcht heen gepland; die blijft dus behouden. Over het water komen enkele boomstammen

te liggen als loopplanken voor de dieren. Zo blijft hun huidige leefgebied toegankelijk. Onderhoudsverkeer kan gebruikmaken van een aan te brengen permanente plaatbrug bij de nieuwe monding om de oversteek te maken.

Aanleg kwelgeulen

In het grasland aan de zuidkant van de oude Maasarm liggen drassige restanten van vroegere geulen. Op die plek worden drie ondiepe kwelgeulen aangelegd, gevoed door het afstromende grondwater uit de naastgelegen hogere terrassen. De geulen krijgen een licht gebogen vorm en komen onder elkaar te liggen. Ze worden een paar honderd meter lang, ongeveer 30 meter breed en maximaal 1 meter diep.

Kwelgeulen komen van nature voor langs de 'Terrassenmaas' tussen Roermond en Mook. Grondwater stroomt hier vanaf de hogere flanken naar de rivier en kwelt op lagere delen naar boven. Hier horen flora en fauna thuis die van zuiver, stilstaand en mineraalrijk water houden. Te denken valt aan planten als holpijp, moeraszegge en bosbies. Kenmerkend voor kwelmilieus is verder dat er vaak amfibieën in voorkomen. Soms worden er vissen aangetroffen, die bijvoorbeeld zijn achtergebleven na een hoogwater. In dat geval ontbreken amfibieën meestal, omdat hun eitjes door de vissen worden opgegeten.

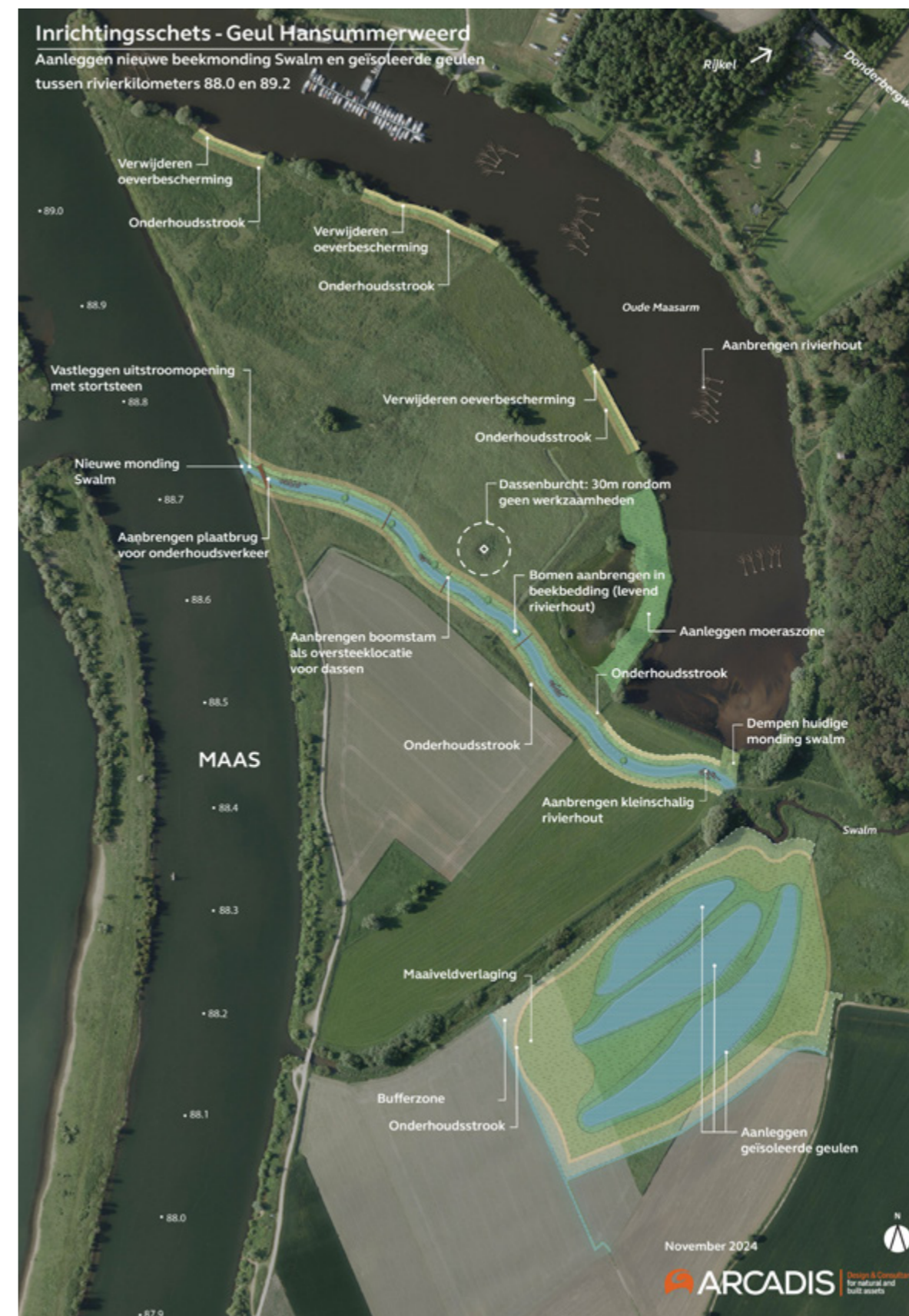
Vanwege menselijke ingrepen aan het Maaslandschap zijn kwelwateren schaars geworden en daarmee de bijzondere natuurwaarden die erbij horen. Daarom herstelt Rijkswaterstaat dit type leefgebied weer zoveel mogelijk.

Afvangen landbouwwater

Rijkswaterstaat streeft ernaar om langs de zuidwestkant van de kwelgeulen een bufferzone te realiseren voor een extra impuls voor het ecologische herstel. Een bufferzone is hier een strook land van 15 meter breed die ervoor zorgt dat gewasbeschermingsmiddelen en meststoffen van aangrenzende landbouwgebieden worden gefilterd en daardoor zo min mogelijk terechtkomen in de geulen. Daarnaast wordt aan diezelfde kant een nieuwe watergang gegraven die het landbouwwater van de omliggende percelen om de nieuwe kwelgeulen heen moet leiden.

Ecologische impuls oude Maasarm

Tot slot zijn er enkele ecologische verbeteringen in de Maasarm zelf in het ontwerp voor dit gebied opgenomen. Zoals het afzinken van dode bomen achter het jachthaventje. Deze invaarblokade moet er samen met een ballenlijn voor zorgen dat er geen bootjes meer in het zuidelijke deel kunnen komen. Dat brengt meer rust voor het waterleven. Ook in andere delen van de meander wordt rivierhout aangebracht, stevig verankerd zodat de bomen niet weg kunnen drijven. Verder wordt de oever van de kleine plas aan de zuidwestpunt deels verlaagd zodat daar een moeraszone ontstaat.



Het leefgebied voor flora en fauna neemt hierdoor toe, met meer variatie bovendien.

Totstandkoming ontwerp en afstemming

Het ontwerp voor deze ingrepen is besproken met de gemeente Roermond, Staatsbosbeheer en Waterschap Limburg. Ook zijn bij de particuliere grondeigenaren en andere direct belanghebbenden relevante wensen en

aandachtspunten opgehaald, waar zo goed mogelijk rekening mee is gehouden. Zo blijft de jachthaven in de Maasarm bereikbaar voor recreatievaart en wordt de dassenburcht niet verstoord tijdens de werkzaamheden. Verder komt er langs beide zijden van de nieuwe Swalmmonding een onderhoudspad voor het waterschap.

Oever Brandt visvijver

Het werkgebied bevindt zich in de gemeente Maasgouw tussen de uitstroom van de Huyskensplas en de uitstroom van de Oude Maas. Hier worden rond de kop van het 'Eiland in de Maas' langs de visvijver Brandt twee oeverstukken 'ontsteend' om de riviernatuur een impuls te geven.

Wat gaat er gebeuren en wat levert het op?

De stenen oeverbekleding zal tussen rivierkilometer 63,5-64,0 (450 meter) en 64,4-64,8 (400 meter) tot onder de waterlijn worden verwijderd. De duiker in het benedenstroomse deel wordt daarbij weggehaald, net als enkele bomen die zich in het maatregelgebied bevinden. Het bosje langs de westzijde van plas Brandt heeft een beschermde status vanuit de Natura 2000-wetgeving. Daar worden geen stenen langs de Maas weggehaald.

Natuurlijke rivierprocessen als afkalving en aanzanding krijgen na het ontsteden weer zoveel mogelijk de ruimte om een geleidelijke overgang van water naar land te vormen. De rivierstrandjes van vroeger komen gedeeltelijk terug. Zo zagen de oevers van de Maas eruit voordat de mens de rivier in een vast keurslijf plaatste. Vissen en allerlei waterdiertjes gedijen beter in ondiepe oeverzones dan in het diepe midden van de rivier. Als er eenmaal strandjes zijn gevormd, neemt de snelheid van de afkalving af.

Om ervoor te zorgen dat de afkalving in de lengterichting niet verder gaat dan gewenst, wordt aan beide uiteinden van de ontsteden oeverstukken een speciale beschermlaag ingebouwd, een zogeheten *falling apron*. Dat is een smalle sleuf die haaks op de rivier wordt gegraven en wordt gevuld met keien. Vanaf het moment dat de afkalving dat punt bereikt, spoelen de keien vrij, waardoor verdere zijwaartse erosie langs de Maasoevers wordt gestopt. De constructie steekt niet boven het maaiveld uit en krijgt een afdeklaag van grond.

Ook wordt op enkele plekken waar de stenen zijn weggehaald, de oevergrond preventief afgegraven en afgevoerd. Daarmee wil Rijkswaterstaat eventuele hinder voor scheepvaart door aanzanding voorkomen.

Totstandkoming ontwerp en afstemming

De plannen voor de maatregel Oever Brandt visvijver zijn afgestemd met Natuurmonumenten, de gemeente Maasgouw en Waterschap Limburg. Ook zijn bij particuliere grondeigenaren en andere direct belanghebbenden relevante aandachtspunten opgehaald, waar zo goed mogelijk rekening mee is gehouden in het ontwerp. De huidige struinroutes voor wandelaars blijven bijvoorbeeld voor het grootste deel intact.



Geul Brandt

In de noordelijke Grensmaas tussen rivierkilometer 63.6 en 65.1, ligt plas Brandt, ook wel bekend als visvijver Brandt. Dit is een overblijfsel uit de tijd dat in deze regio grondstoffenwinning plaatsvond, ongeveer vanaf 1960. Het merendeel van de ontstane plassen is daarna weer opgevuld met grond. Maar er zijn ook enkele oude grindwinningsplassen overgebleven, waaronder op deze plek. De ingreep die hier op het programma staat, is het verbinden van de plas Brandt met de Maas.

Wat gaat er gebeuren en wat levert het op?

In het ontwerp krijgt de plas op twee plekken een rechtstreekse aantakking aan de Maas. Dat gebeurt door middel van nieuw aan te leggen meestromende geulen, zowel aan noordzijde als zuidzijde. Deze worden 5 tot 7 meter breed en circa 600 meter lang. Op de bodem wordt over de hele lengte grind aangebracht, de natuurlijke ondergrond van de Grensmaas.

In elk van de geulen wordt een aarden dam met daarin enkele grote duikers aangebracht. Die constructies zorgen ervoor dat het water vrije doorgang heeft, terwijl tegelijkertijd de Maasover bereikbaar blijft voor onderhouds- en landbouwvoertuigen. Ook het huidige wandelrondje om de plas blijft op deze manier behouden.

Waterplanten, vissen en kleine waterdierjes (macrofauna) die van rustig stromend water houden, krijgen er met deze nieuwe inrichting een beter leefgebied bij. Het gaat dan om vissoorten als de rivierprik, barbeel, serpeling en winde. Ook de kansen voor macrofauna als de bolle stroommossel, kokerjuffers, schorras en vierlijneendagsvliegen nemen hiermee toe.

Verbetering van de plas

Omdat het water in plas Brandt vaker wordt ververst, zal de kwaliteit ervan verbeteren. Nu is het water vaak troebel, waardoor er nauwelijks zonlicht op de bodem komt en waterplanten schaars zijn. De aanpassingen moeten zorgen voor een gezonder ecosysteem.

Een ander onderdeel van het ontwerp is het aanleggen van enkele kleine eilandjes in de noordpunt van de plas, in combinatie met het ophogen van de waterbodembodem. Zo ontstaan er meer ondiepe, voor de waternatuur aantrekkelijke, oeverzones. Op de eilandjes mag oobos tot ontwikkeling komen, wat de biodiversiteit eveneens ten goede komt.

Rivierhout en beverburchten

Op verschillende plekken komen dode bomen als ecologisch waardevol rivierhout in de geulen te liggen, net als rond de eilandjes in de plas. Dit dient als aanhechtingsplaats voor



kleine waterdierjes en schuilplaats voor vis. De beverburchten in het gebied worden ontzien, daaromheen vinden geen werkzaamheden plaats.

Verder is er rekening gehouden met behoud van het natuurlijke kleine plasje aan de zuidzijde. De aantakking van de zuidelijke geul is daaromheen gepland in plaats van erdoorheen. Tenslotte is het bij de werkzaamheden noodzakelijk om een aantal bomen te rooien.

Bufferzone

Rijkswaterstaat streeft ernaar om langs een deel van de zuidelijke geul een bufferzone te realiseren voor een extra impuls voor het ecologische herstel. Een bufferzone is hier een strook land van 15 meter breed die ervoor zorgt dat gewasbeschermingsmiddelen en meststoffen van aangrenzende landbouwgebieden worden gefilterd en daardoor zo min mogelijk terechtkomen in de geul.

Totstandkoming ontwerp en afstemming

De plannen voor deze maatregel zijn afgestemd met Natuurmonumenten, de gemeente Maasgouw en Waterschap Limburg. Ook zijn bij particuliere grondeigenaren en andere direct belanghebbenden relevante aandachtspunten opgehaald. Daar is zo goed mogelijk rekening mee gehouden in het ontwerp, bijvoorbeeld met betrekking tot de wandelmogelijkheden rond de plas. Verder worden er beheerafspraken gemaakt over de breedte en diepte van de toegang tot de Huyskensplas, zodat de jachthaven bereikbaar blijft.

Geul Molensteen

Dit maatregelgebied ligt op de rechteroever van de Grensmaas, tussen rivierkilometer 62.3 en 63.3. Bijna dit hele gebied heeft nu al een natuurfunctie. Hier vinden we de Molensteense plas: net als andere plassen rond Stevensweert een overblijfsel uit de tijd dat in deze regio grondstoffenwinning plaatsvond. Deze plas wordt tweezijdig aangetakt aan de Maas door middel van twee nieuw aan te leggen geulen, aan de noord- en zuidzijde.

Wat gaat er gebeuren en wat levert het op?

De langste geul aan noordzijde wordt ongeveer 500 meter lang en loopt schuin omhoog richting de Maas. Met een smalle bedding (10 tot 15 meter breed) en steile oevers om het water voldoende snelheid te geven. Waterplanten, vissen en kleine waterdierjes die van rustig stromend water houden krijgen er hiermee nieuw leefgebied bij. Evenals vissoorten als de barbeel, serpeling en winde.

Door middel van een aarden dam met daarin enkele grote duikers aan de noordkant van de plas, blijft de Maasoever na aanleg van deze geul bereikbaar voor grote grazers en onderhoudsvoertuigen. Wandelaars kunnen er eveneens gebruik van maken om naar de waterkant te lopen. Tussen de Maas en de geul ontstaat een laag liggende landtong, die een aantal dagen per jaar onder water zal staan. Zo'n overstromingsvlakte trekt op zichzelf weer andere flora en fauna aan, wat bijdraagt aan de biodiversiteit.

Aan de zuidzijde van de Molensteense plas gaat het in feite alleen om het maken van een korte doorsteek in de dam die de plas nu nog scheidt van de invaart naar de jachthaven Stevensweert. In die monding komt een haag van dode bomen in het water te liggen. Rivierhout is belangrijk voor een gezond waterleven, maar dient in dit geval tegelijkertijd als natuurlijke invarblokkade voor boten bij de geul.

Rivierprik

Speciale aandacht gaat uit naar de rivierprik. Deze tamelijk kieskeurige vis houdt van ondiep stromend water over een bodem van grind of kiezelsteentjes, waar bij voorkeur ook organisch materiaal aanwezig is, zoals afgevalen bladeren. Van al die materialen bouwt de rivierprik een nestkuil om haar eitjes in te leggen. Om zo goed mogelijk aan deze eisen tegemoet te komen, zijn in het ontwerp van de lange geul enkele diepere poelen ingebouwd en wordt over de hele lengte van de geul grind op de bodem aangebracht.

Verbetering van de plas

De Molensteense plas zelf krijgt eveneens een ecologische impuls. Zo komt hier ook rivierhout onder water te liggen en aan de noordpunt wordt de bodem van de plas gedeeltelijk opgehoogd met zand. Daar bevindt zich namelijk een plek met waardevolle waterplanten zoals enkele zeldzame



fonteinkruiden en groot nimfkruid, en zo krijgen die populaties de kans om uit te breiden. Er blijven voldoende diepere delen over waar vissen in warme en droge periodes naar toe kunnen vluchten. Verder zal de waterkwaliteit in de plas verbeteren doordat het water vaker ververs wordt via de dubbele aantakking aan de Maas.

Bufferzone

Verder streeft Rijkswaterstaat ernaar om langs de oostkant van de noordelijke geul een bufferzone te realiseren voor

een extra impuls voor het ecologische herstel. Een bufferzone is hier een strook land van 15 meter breed die ervoor zorgt dat gewasbeschermingsmiddelen en meststoffen van aangrenzende landbouwgebieden worden gefilterd en daardoor zo min mogelijk terechtkomen in de geul.

Totstandkoming ontwerp en afstemming

De plannen voor deze maatregel zijn afgestemd met Natuurmonumenten, de gemeente Maasgouw en Waterschap Limburg. Ook zijn bij particuliere grondeigenaren en

andere direct belanghebbenden relevante aandachtspunten opgehaald, zoals de evacuatie van vee bij hoogwater en zoveel mogelijk behoud van de wandelmogelijkheden.

Oever Laak

Deze maatregel is gericht op de binnenbocht van de Grensmaas die van het buurtschap Laak tot aan Stevensweert loopt. Het werkgebied voor het realiseren van een natuurvriendelijke Maasoever bestaat uit twee delen: het zuidelijke traject van rivierkilometer 58.3 tot 59.2 (850 meter) en het noordelijke traject boven de veerstoep van 59.7 tot 60.1 (400 meter).

Wat gaat er gebeuren en wat levert het op?

De in de jaren '60 aangebrachte stenen oeververdediging wordt op beide oeverstukken tot onder de waterlijn verwijderd. Vervolgens kunnen natuurlijke rivierprocessen als afkalving en aanzanding weer hun werk doen. De geleidelijke overgang van water naar land komt terug, wat een aantrekkelijker omgeving is voor vissen om uit te rusten en te paaien, en voor waterplanten om wortel te schieten. Ook voor kleine waterdiertjes biedt dit betere omstandigheden dan harde stenen oevers.

Voor het uitvoeren van de maatregel worden bomen en struiken die tussen de oeverstenen groeien weggehaald. Datzelfde geldt voor bomen die zich in de erosiezone bevinden. Overigens zijn hier langs de Maas enkele mooie natuurlijke eilandjes bedekt met riet aanwezig. Die blijven behouden in het ontwerp voor Oever Laak.



Gecontroleerde afkalving

Ter hoogte van Kasteel Walburg worden de stenen iets minder diep weggehaald om de afkalving landinwaarts te beheersen. Daarnaast zijn op een aantal plekken met keien gevulde sleuven voorzien. Deze zogeheten *fallings aprons* komen aan de uiteinden van ontstane stukken haaks op de Maas in de grond te liggen om ervoor te zorgen dat de afkalving in langsrichting van de Maas daar stopt. De constructies steken niet boven het maaiveld uit en worden afgedekt met grond.

Totstandkoming ontwerp en afstemming

Over het ontwerp heeft afstemming plaatsgevonden met onder meer Natuurmonumenten, de gemeente Maasgouw en Waterschap Limburg. Ook zijn bij particuliere grondeigenaren en andere direct belanghebbenden relevante aandachtspunten opgehaald, waar zo goed mogelijk rekening mee is gehouden. De particuliere percelen blijven bereikbaar en ook de afwatering daarvan op de Teggerseplas blijft ongewijzigd. Na herinrichting wordt de Maasoever langs dit deel van de rivier voortaan openbaar toegankelijk, met een raster van prikkeldraad afgescheiden van de achterliggende gronden.



Geul Laakerweerd

De Laakerweerd ligt in de binnenbocht van de rivier, op de rechteroever tussen rivierkilometer 57,4 en 59,3. Hier bevinden zich de Dilkensplas en Teggerseplas: overblijfselen uit de tijd dat op het 'Eiland in de Maas' grondstoffenwinning plaatsvond. Het merendeel van de ontstane plassen is daarna weer opgevuld met grond. Maar er zijn ook enkele oude grindwinplassen overgebleven, zoals deze twee.

Wat gaat er gebeuren en wat levert het op?

Het plan bestaat uit het verbinden van de Dilkensplas en Teggerseplas door nieuw te graven geulen, zodanig dat er een stromende waterverbinding ontstaat met de Maas. De geul die de plassen aan elkaar gaat koppelen, wordt ongeveer 600 meter lang. Bij de aantakkingen aan de Maas aan noord- en zuidzijde gaat het om een lengte van circa 150 meter. Ze krijgen alle drie een smal profiel van 10 tot 15 meter breed, met steile oevers. Dit zorgt ervoor dat het water er met voldoende vaart doorheen gaat stromen.

Het doel van deze ingrepen is om geschikt leefgebied voor stromingsminnende planten, vissen en kleine waterdiertjes (macrofauna) terug te brengen in dit deel van de Grensmaas. Zo krijgen vissen als rivierprik, barbeel, serpel en winde de kans hier terug te keren en zich voort te planten. Kokerjuffers, schorras en vierlijneendagsvlies zijn ook liefhebbers van dit soort condities. Onderdeel daarvan is ook het aanbrengen van grind op de bodem van de nieuwe geulen. Dat is namelijk de natuurlijke ondergrond van de Grensmaas.

Duikers

De twee weggetjes die dwars door het gebied lopen, blijven bestaan om de Maasover bereikbaar te houden voor onderhouds- en landbouwverkeer. Daarvoor worden er in de verbindingegeul tussen de plassen twee aarden dammen met daarin enkele flinke duikers aangebracht. Bij hoogwater kunnen de grote grazers van Natuurmonumenten eveneens van deze oversteekvoorzieningen gebruikmaken om tijdig het gebied te verlaten. En voor wandelaars blijft het mogelijk naar de rivier te lopen, zij het niet meer in de vorm van een 'rondje om de plassen', maar via de aldus verlegde route.

Aan de noordoever van de Dilkensplas bevindt zich een ecologisch waardevol bosje. Dat blijft bij het aanleggen van de verbindingegeul merendeels behouden. Rond de beverburchten in het gebied vinden geen werkzaamheden plaats, die worden dus ontzien.

In de nieuwe situatie zullen de geulen en plassen het grootste deel van het jaar rustig gaan meestromen met de Maas. Alleen bij hogere afvoeren stroomt het harder, wat gemiddeld zo'n tien dagen per jaar het geval zal zijn. De doorsnede van de duikers is daarop afgestemd, die kunnen grotere waterhoeveelheden aan. Bij echt hoogwater staat, net zoals nu gebruikelijk is, het hele gebied onder water. Op dat moment zijn de geulen niet meer te zien en hebben de duikers geen functie meer. De hele uiterwaard staat dan vol water.

Rivierhout

De in- en uitstroomopeningen van de nieuwe Geul Laakerweerd worden aan Maaszijde verstevigd met stortsteen en verrijkt met rivierhout in de vorm van afgezonken dode bomen. Deze komen stevig verankerd vast te liggen zodat ze niet wegdrijven. Dood hout is een waardevol element in het ecosysteem. Het trekt allerlei waterdiertjes aan en vissen kunnen er schuilen. In dit geval hebben de bomen nog een tweede taak als natuurlijke invarblokkade om bootjes uit de geulen te weren.

Verbetering plassen

Beide plassen zijn nu vrij diep en eentonig van karakter. Voor de natuur is het belangrijk dat er voldoende ondiepe oeverzones aanwezig zijn met veel afwisseling en geleidelijke overgangen van nat naar droog. Onderdeel van het ontwerp is daarom het aanleggen van enkele kleine eilandjes in de Dilkensplas aan westzijde, waarop ooibos mag gaan groeien.

Daarnaast wordt een deel van de waterbodem opgehoogd, wat ook in de Teggerseplas staat te gebeuren. Er blijven daarbij voldoende diepere delen over waar vissen in warme en droge periodes hun toevlucht kunnen zoeken. Door de betere vernieuwing van het water, zal niet alleen de ecologie van de plassen verbeteren, maar ook de waterkwaliteit in brede zin.

Totstandkoming ontwerp en afstemming

Het ontwerp is besproken met onder meer Natuurmonumenten, de gemeente Maasgouw en Waterschap Limburg. Ook zijn bij particuliere grondeigenaren en andere direct belanghebbenden relevante aandachtspunten opgehaald. Daar is zo goed mogelijk rekening mee gehouden in het plan, bijvoorbeeld door de struinroute te verleggen naar het noorden van de Dilkensplas. Ook blijven ongemotoriseerde recreatieve activiteiten op de Dilkensplas mogelijk.





Deel maatregelgebied Geul Laakerweerd (Dilkensplas en Teggerseplas) ©Studio Retouched

Dit is een uitgave van

Rijkswaterstaat

www.rijkswaterstaat.nl
0800 - 8002

januari 2025 | PPO0125ZB255